

Janák, Jan

**Brünner Gewerbebank (1863-1880) - předchůdkyně brněnské pobočky
Živnostenské banky**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1991, vol. 40, iss. C38, pp. [53]-64

ISBN 80-210-0317-0

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102415>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN JANÁK

BRÜNNER GEWERBEBANK (1863—1880) — PŘEDCHŮDKYNĚ BRNĚNSKÉ POBOČKY ŽIVNOSTENSKÉ BANKY

Mezi moravskými záložnami, které začaly vznikat od roku 1861,¹ zaujímá výjimečné postavení Erster Brünnener Credit-Verein für Gewerbetreibende z roku 1863, přeměněný roku 1871 na Brünnener Gewerbebank. ačkoliv, což je třeba zdůraznit, nešlo o akciovou banku, nýbrž o záložnu podle společovacího zákona a od roku 1873 podle zákona o hospodářských a výdělečných společenstvech.

Tato instituce zasluhuje zvláštního pozoru z toho důvodu, že byla jedinou utrakvistickou záložnou na Moravě, kdežto všechny ostatní byly ostře děleny podle národnostního hlediska. Tato skutečnost vyplývá ještě zřetelněji uvědomíme-li si, že od 60., popř. 70. let se toto hledisko ve veřejném životě Brna přísně dodržovalo a že v tomto městě neexistovaly žádné kapitálově silné české záložny, které by mohly poskytovat úvěr českým podnikatelům.

Tato záložna byla ústavem určeným pro malé a střední živnostníky a obchodníky a iniciativa k jejímu zřízení vzešla z Mährischer Gewerbevereinu uvedeného v život jenom krátce předtím: jeho stanovy byly přijaty 12. dubna 1861 a spolek se konstituoval 25. ledna 1862. Sdružoval jak malé a střední živnostníky, tak zejména velké německé podnikatele, a to především brněnské soukenické továrníky, kteří v něm hráli rozhodující roli. Politicky se hlásil k německým liberálům. Velkým podnikatelům však poskytovala úvěr diskontní pokladna vídeňské Národní banky zřízená v Brně roku 1848 a změněná roku 1853 na pobočku této banky. Od roku 1857 pak i brněnská pobočka vídeňské Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe a od listopadu 1862 také Mährische Escomptebank, první

¹ Nejnověji srov. Janák, J.: *Počátky moravských záložen a úvěrování průmyslu do roku 1873*, SPFFBU, C 34, 1987, 71—81; týž: *Moravské záložny od vydání družstevního zákona v roce 1873 do roku 1880*, SPFFBU, C 35, 71—85.

obchodní banka vzniknuvší v Brně, v níž hrál významnou roli i prezident Gewerbevereinu Gustav Schoeller.² Od roku 1869 do roku 1873 k ní přibýly i další brněnské akciové banky.³

Vznik zmíněné záložny je spojen se dvěma jmény. Ve zprávě o její činnosti do roku 1871 zasláné místodržitelství napsal prezident její správní rady soukenický továrník August Popper, že záložna byla zřízena v důsledku rozmachu myšlenek Schulze-Delitzsche a Popper dal již v roce 1861 podnět k založení podobné instituce jako v Německu, když kvůli tomu vykonal do Německa cestu.⁴ Druhým iniciátorem — a pouze o něm se zmiňují oficiální publikace Gewerbevereinu — byl viceprezident tohoto spolku v letech 1862—1867 a brněnský brašnářský mistr Josef Watzata.⁵ Ten přednášel 19. května 1862 v Gewerbevereinu o jeho užitečnosti pro střední živnostenský stav, 26. května zde měl přednášku o zřízení živnostenské záloženské pokladny tehdejší sekretář Obchodní a živnostenské komory v Brně dr. Robert Heym⁶ a první podání, které v záležitosti této záložny došlo moravskému místodržitelství, nese datum 24. května 1862. Na tento úřad se v něm obrací správní rada Gewerbevereinu (podepsán je prezident Gustav Schoeller a sekretář dr. Franz Migerka) a prosí o přijetí stanov záložny označené jako „gewerblicher Creditverein“. Průvodní přípis pojednává rozsáhle o krizi malých živností, o nedostatku kapitálu a o nutnosti asociací podle zásad Schulze-Delitzsche a dále se zde rozebírají předložené stanovy proponované záložny.⁷

Již následující den, tj. 25. května, je datováno podání jménem komité ke zřízení záložny označené jako „Erster Brünnener Credit-Verein für Gewerbetreibende“ a adresované rovněž místodržitelství. Píše se zde, že viceprezident Gewerbevereinu Watzata podal v tomto spolku návrh na zahájení přípravných prací ke zřízení „živnostenské banky v Brně“ s ur-

² Srov. Janák, J.: *Úvěrování průmyslu na Moravě do počátku šedesátých let 19. století*, ČMM, 104, 1985, 244—267.

³ Srov. Janák, J.: *Úvěrování moravského průmyslu od počátku šedesátých let 19. století do roku 1880*, ČMM, 105, 1986, 63—90.

⁴ Srov. Státní oblastní archiv Brno, B 14—místodržitelství starší, f. 128, sign. 2/7, 3751/435/1871. K počátkům srov. též Brünnener Geschäftsbericht. Organ für die Interessen der Landwirtschaft, der Industrie und des Handels, 1, 1861—1862, č. 1, 28. 12. 1861 (Die Aufgabe unseres Gewerbevereines), č. 38, 13. 9. 1862 (Was ist aus dem Projecte der Brünnener Gewerbe-Bank geworden), č. 48, 22. 11. 1862 (Die Brünnener Gewerbebank), 2, 1863, č. 3, 17. 1. 1863 (Die Constituirung des gewerblichen Creditvereines in Brünn), 3, 1864, č. 5, 30. 1. 1864 (Der erste Brünnener Credit-Verein für Gewerbetreibende). Stručně o této záložně též Deutsch, G.: *Die Entwicklung der Brünnener Handels- und Creditverhältnisse*, Brünn 1888, 16n.

⁵ *Denkschrift zur Feier des vierzigjährigen Bestandes des mährischen Gewerbevereines in Brünn* 1901, 37 a 153 jej uvádí správně jako brašnářského mistra, na s. 95 zřejmě omylem jako stolařského mistra.

⁶ Srov. *Denkschrift*, 95.

⁷ Rozsáhlý konvolut o záložně je v SOA Brno, B 14—míst. st., f. 140, sign. 2/7, 22.001/5077/1880.

čením zjednávat kredit a peněžní prostředky menším živnostníkům a informuje se zde o učiněných krocích.⁸

Zřízení záložny šlo tak od začátku po dvou kolejích a 15. června 1862 sdělil Schoeller místodržitelství (předložené stanovy byly mezitím poslány k vyjádření finanční prokuratuře), že zasedání spolku, na němž vystoupil se svým návrhem Watzata, přikázalo návrh své národohospodářské sekci. Ta sestávala z 85 členů náležejících „částečně k učitelskému, částečně k živnostenskému stavu“ a k vypracování stanov záložny zvolilo sedmičlenné komité. Do jeho čela byl postaven profesor národního hospodářství na brněnské technice Alfred Regner rytíř Bleyleben, pozdější dvorní rada, a členy se stali sekretář komory dr. Heym (ten byl zároveň sekretářem tohoto komité), advokát a bývalý purkmistr města Brna dr. Rudolf šlechtic Ott, zastupující dirigent brněnské pobočky vídeňské Credit-Anstalt Leopold Putzker, bývalý koncipient brněnské komory dr. Johann Bažant a rovněž autoři obou návrhů, tj. Popper a Watzata. V průběhu osmi zasedání, která trvala vždy čtyři až pět hodin, vypracovalo komité návrh stanov, který byl předložen schůzi národohospodářské sekce a ta jej po pěti sezeních přepracovala. Spornou byla zejména otázka ručení: schůze sekce přijala 35 proti sedmi hlasům zásadu solidárního, tj. neomezeného ručení členů veškerým svým jměním a vtělila ji do stanov připojených ke zprávě, podle nichž měla vzniknout záložna označená jako „gewerblicher Creditverein“. Druhý návrh stanov, za nímž stál Popper, vycházel ze zásady omezeného ručení členů jenom do výšky jejich vkladů.⁹

Finanční prokuratura poslala svoje stanovisko k oběma návrhům 12. srpna (požadovala pouze dílčí doplňky a opravy) a 6. září byla záležitost poslána k vyjádření brněnské komoře. Ta odpověděla již 12. září a vzhledem k nedostatku institucí poskytujících kredit doporučila přijetí obou stanov. Místodržitelství vyhovělo tomuto doporučení a 4. října byl návrh zaslán státnímu ministerstvu. V podání čteme, že v lúně Gewerbeverein se vynořila idea na zřízení úvěrního spolku pro poskytování kreditu „třídě menších živnostníků a obchodníků“, která vychází z myšlenek Schulze-Delitzsche a spočívá na principech uznaných víceletou zkušeností za účelné. Ve spolku však došlo při projednávání zásad ručení k takovým podstatným diferencím (víme, že je nemohla odstranit ani jednání trvajících desítky hodin), že menšina se rozhodla zřídit vlastní záložnu. Většina Gewerbereinu tak předložila návrh stanov záložny označené jako „gewerblicher Creditverein“, jeho menšina pak návrh stanov „Erster Brünnner Credit-Verein für Gewerbetreibende“ a obě části poprosily o jejich schválení. Protože i podle stanoviska brněnské komory by bylo žádoucí, aby v Brně bylo více takovýchto úvěrních spolků a protože žadatelé byli

⁸ Srov. tamtéž.

⁹ Srov. tamtéž.

uznání za vhodné osoby, doporučilo místopředsedství státnímu ministerstvu schválení obou návrhů stanov. Státní ministerstvo odpovědělo teprve 3. ledna 1863, že oba spolky nemají být posuzovány jako peněžní ústavy ve smyslu § 2 litera g společovacího zákona, nýbrž pro svůj malý rozsah a pro omezení jejich působnosti na členy pouze jako vzájemné podpůrné spolky, jejichž koncesování patřilo do okruhu působnosti místopředsedství. Tento úřad to sdělil 11. ledna jednak správní radě Gewerbevereinu, jednak zakládajícímu výboru Erster Brünnner Credit-Verein (v tomto případě do rukou Poppera) a vyslovil ke stanovám některé podmínky.

Nakonec však došlo ke sjednocení rozdílných stanovisek a Popper s Watzatou předložili společně již 26. ledna místopředsedství ke schválení stanovy záložny nazvané Erster Brünnner Credit-Verein für Gewerbetreibende. Místopředsedství stanovy této záložny spočívající na omezeném ručení členů 3. února schválilo a 7. dubna 1863 zahájila záložna činnost.

Již 1. dubna 1864 požádala však správní rada záložny o změnu stanov a svou žádost zdůvodnila původní nezkušeností, takže vedení spolku zjistilo po jeho konstituování, že stanovy činnost záložny omezují a nevyhovují plně požadavkům a potřebám brněnského trhu, některá ustanovení se pak ukázala jako neproveditelná aj. Nové stanovy však místopředsedství schválilo neobvykle pozdě, teprve 30. prosince 1865, a to po opětované žádosti podepsané Popperem a dalšími představiteli spolku a datované 15. srpna 1864. Teprve nyní mohla záložna přijímat podle vzoru jiných úvěrových institucí úročitelné vklady.¹⁰ Záložna byla stále ještě předmětem pozornosti Gewerbevereinu, na jehož půdě o ní 8. února 1866 přednášel již zmíněný komorní sekretář dr. Heym¹¹ a 14. února 1869 se valná hromada záložny usnesla na její přeměně ve všeobecný kreditní ústav pod názvem Mährisch-schlesische Gewerbebank v Brně. Žádost o schválení nových stanov však ministerstvo vnitř 17. listopadu 1869 zamítlo se zdůvodněním, že provozování nových obchodních odvětví, jak se o nich v návrhu nových stanov uvažovalo, přísluší pouze akciovým společnostem zřízeným na základě ustanovení obchodního zákona a opatřeným odpovídajícím nevypověditelným kapitálem. Záporné stanovisko ministerstva projednala valná hromada spolku 2. února 1870 a zmocnila správní radu podat proti tomuto rozhodnutí případné odvolání. V zastoupení spolku to sdělili místopředsedství teprve 2. října 1871 Popper a Florián Zedník s poukazem, že vídeňské záložně Wiener Vorschuß-Verein bylo nejen povoleno rozšíření její činnosti, nýbrž i změna firmy na Erste Wiener Gewerbebank Pels, a to rozhodnutím dolnorakouského místopředsedství z 21. srpna 1870. Výbor proto požádal znovu o schválení nových stanov a o změnu názvu záložny na Brünnner Gewerbebank. Místopředsedství se

¹⁰ Srov. tamtéž.

¹¹ Srov. *Denkschrift*, 96.

neodhodlalo vyřídit žádost ve své kompetenci a poslalo ji ministerstvu vnitra. To sdělilo 23. listopadu 1871 přímo moravskému místodržiteli hraběti Thun-Hohensteinovi, že žádost spolku o změnu názvu na Brüner Gewerbebank poslaná přípisem z 9. listopadu se v dorozumění s příslušným ministerstvem vrací s odvoláním na ministerský výnos z 8. srpna 1866 k vyřízení ve vlastní působnosti místodržitelství. Dne 14. prosince poslal výbor záložny místodržitelství na jeho výzvu pět exemplářů stanov nové instituce a to je již 16. prosince potvrdilo.¹²

Stanovy nové záložny, která byla po vydání družstevního zákona z roku 1873 registrována v roce 1874 jako zapsané společenstvo s ručením omezeným, stanovovaly působnost spolku na Brno a okolí a členský podíl byl určen na 20 zl. Záložnu řídila patnáctičlenná správní rada v čele s prezidentem a viceprezidentem, která podléhala valné hromadě.¹³

Poté, co byl vylíčen institucionální vývoj záložny, je nutno položit si několik otázek. První z nich se bude týkat členské základny spolku, jehož činnost se podle původních záměrů neměla omezovat pouze na Brno, nýbrž měla se týkat celé Moravy. Při svém vzniku měla záložna sto členů, již koncem prvního roku činnosti se tento počet zvýšil na 270, potom stoupl na 315 koncem roku 1864 a kolem tří set se pohyboval až do roku 1870.¹⁴ Do konce roku 1871 však prudce vzrostl na 415 a do konce roku 1872 stoupl téměř o polovinu na 608. Koncem roku 1873 měla již záložna 716 členů a koncem roku 1878 bylo zaznamenáno 846 členů.¹⁵ Ačkoliv se v 70. letech obrovským způsobem počet členů zvýšil, dostala se na konci tohoto období záložna do svízelné situace, jak o tom bude řeč níže. Na položenou otázku můžeme však odpovědět, že záložna měla značně širokou členskou základnu rekrutující se zejména z malých a středně velkých podnikatelů, což odpovídalo původnímu záměru poskytovat úvěr právě těmto vrstvám. Podnikatele, které by bylo možno označit za velké, v řadách členů až na řídké výjimky nevidíme, a pokud byli členy továrníci a velcí obchodníci, zasedali především ve správní radě. Z jejího složení je rovněž zřejmá účast českých podnikatelů na záložně a její emancipace od Mährischer Gewerbeverein.

Vedoucí osobností záložny byl stále prezident správní rady August Popper. Viceprezidentem byl v roce 1870 majitel dolů Moritz Greisinger a ve správní radě zasedal dále kožedělný továrník Hermann Bloch, obchodník se sukny Moritz Bum, obchodníci Alois Enders a Alexander Su-

¹² Srov. pozn. 7. Jsou zde i stanovy záložny: Statuten des Ersten Brüner Credit-Verein für Gewerbetreibende, Brünn 1863; změněné stanovy bez uvedení le-topočtu z roku 1865 a Statuten des Vereines Brüner Gewerbebank, b. m. b. 1.

¹³ Srov. SOA Brno, B 14-míst. st., f. 131, sign. 2/7, 13.451/1872/1874.

¹⁴ Roku 1865 to bylo 308 členů, r. 1866 305, r. 1867 306, r. 1868 308, r. 1869 314 a r. 1870 333 členů.

¹⁵ Roku 1874 měla záložna již 801 člena, r. 1875 831 člena, r. 1876 802 členy a r. 1877 831 člena.

chanek a civilní inženýr Florián Zedník. Ředitelem záložny byl Vincenz Czapita. Všech osm podepsalo žádost o povolení utrakovické Commercial-Bank — Komerční banky v Brně z 1. dubna 1873, která měla být zřízena na akciovém podkladě a kterou je nutno považovat za výraz emancipačních snah českých podnikatelů. Proti projektu banky se však postavila brněnská komora a jejímu uvedení v život zabránil definitivně ministerský výnos z 18. května 1873, tj. z doby po vypuknutí všeobecné hospodářské krize, podle kterého se žádné další koncese ke zřizování bank neudělovaly.¹⁶ Dalšími členy správní rady záložny byli hodinářský mistr Johann Czepek, zámečnický mistr Josef Dvořák, kloboučnický továrník Samuel Janowitz, krejčovský mistr Anton Mayerhöfer, majitel strojího zámečnictví Mathias Nowitzky, majitel továrny na nábytek Jan B. Rudiš, majitel barevny Gustav Umgelter a klenotník Eduard Zeitz.

Ze všech jmenovaných je možno prokázat užší spojení s Gewerbevereinem pouze u Zeitze (ten byl v letech 1862—1867) členem jeho správní rady a v letech 1868—1879 jeho viceprezidentem), u Mayerhöfera (byl členem jeho správní rady v letech 1872 a 1874—1875), u Janowitze (členem správní rady byl roku 1870) a u Czapity (ten byl v letech 1874—1879 revizorem pokladny Gewerbevereinu).¹⁷

V roce 1877, kdy byl prezidentem správní rady Brünner Gewerbebank stále Popper a kdy byl viceprezidentem Zeitz, vidíme ve správní radě nově obchodníka Josefa Jílka, společníka firmy bratří Müllerové továrníka Adolfa Müllera a obchodníky Eduarda Tilla a Karla Umlaufa.

Pokud jde o rozsah podnikání jmenovaných činitelů záložny, lze se domnívat, že to byli do značné míry představitelé středně velkých, popř. i výjimečně větších podnikatelů. O Popperovi není s určitostí známo, v jakém vztahu byl k brněnské továrně na sukna firmy bratří Popperové, Hermann Bloch byl šéfem firmy E. Bloch a synové, která dodávala zejména kožené součásti výstroje pro armádu, a od roku 1875 byl členem brněnské komory, do níž byl zvolen za druhý volební sbor živnostenské sekce, tj. za středně velké podnikatele.¹⁸ Alois Enders byl označován za kupce a obchodníka se semeny, exportoval do ciziny a roku 1870 koupil vídeňský vodovod a plynovod a úspěšně jej provozoval plných sedm roků, zařizoval instalace plynu a vody v řadě zahraničních objektů a rovněž na světové výstavě ve Vídni roku 1873. Rok předtím zřídil se dvěma společníky továrnu na olej a podílel se značným způsobem i na

¹⁶ Blíže srov. Janák, J.: *Nezdařené pokusy o založení českých akciových bank na Moravě v letech 1872—1873*, SPFFBU, C 33, 1986, 79—89.

¹⁷ Srov. složení správní rady aj., které uvádí *Denkschrift*, 153n.

¹⁸ Byl to židovský filiant a absolvent vídeňské polytechniky, narozený r. 1827 v Rousínově, odkud byla firma přenesena do Brna. Srov. Heller, H.: *Mährrens Männer der Gegenwart*, 4. Theil, Brünn 1890, 13; též Čáda, F.-Janák, J. Hladký, S.: *Rousínov. Dějiny a socialistická přítomnost*, Brno 1982, 74.

stavbách železnic. Od roku 1873 byl přisedícím obchodního soudu a roku 1886 se stal císařským radou.¹⁹ Janowitz se etabloval v Brně počátkem 40. let jako kloboučnický mistr a 4. dubna 1855 získal na tuto výrobu zemské tovární oprávnění.²⁰ Jan B. Rudiš převzal podnik svého otce Jana Rudiše zemřelého roku 1844 označovaný jako továrna na nábytek, šlo však o větší stolařskou dílnu. V letech 1865–1875 byl členem ředitelství Moravskoslezské vzájemné pojišťovny proti požárům a po roce 1878 členem brněnské komory, do níž byl zvolen rovněž za druhý volební sbor živnostenské sekce.²¹ Jedním z nejvšestrannějších a kapitálově zřejmě nejsilnějších brněnských podnikatelů byl císařský rada, od roku 1859 komorní rada, bankéř a obchodník Alexander Suchanek, povýšený zejména za svoje rozsáhlé působení v dobročinných spolcích a za jejich podporu do šlechtického stavu. Od roku 1856 byl členem obecního výboru v Brně, od roku 1863 cenzorem brněnské pobočky Národní, později Rakousko-uherské banky a v letech 1874–1877 působil i jako představený brněnského obchodnického grémia.²² Adolf Müller byl se svým bratrem Aloisem majitelem privilegované parní továrny éterických olejů, esencí a octové trestí a jejich firma založená roku 1861 byla považována za nejznámější a nejváženější na Moravě ve svém oboru. Vlastnila továrny v Horních Heršpicích a Letovicích a filiálku ve Vídni.²³ Eduard Till získal roku 1853 koupí obchod se železným zbožím a roku 1870 založil se společníkem brněnskou továrnu na železný drát, hřebíky a nýty. V letech 1867–1877 byl přisedícím obchodního soudu a od roku 1885 členem brněnské komory.²⁴

O podnikání ostatních členů správní rady není nic bližšího známo, lze však předpokládat, že se pohybovalo spíše v užších mezích.

Ze všech uvedených patřili k výrazným činitelům české národní strany především poslanec zemského sněmu za venkovské obyvatelstvo okresů Brno-venkov, Tišnov a Ivančice a roku 1871 i přisedící zemského výboru civilní inženýr a majitel domu Florián Zedník. Dále Jan B. Rudiš, člen téměř všech českých národních spolků v Brně a určitou dobu byl členem správní rady i další národní činitel obchodník Josef Wurm. Právním zástupcem záložny byl v 70. letech dr. Josef Tuček, v první po-

¹⁹ Narodil se r. 1824 v Bílsku ve Slezsku, usadil se nejdříve v Rožnově p. R. a potom v Brně, kde získal koupí reálnou živnost; srov. Heller, H.: c. d., 29.

²⁰ Narodil se r. 1814 ve spíšském komitátu na Slovensku a do Brna přišel r. 1838 původně jako obchodvedoucí jedné vídeňské firmy. Přes 20 let byl členem brněnského obecního výboru a přes 15 let členem obecní rady, srov. Heller, H.: c. d., 68.

²¹ Narodil se 27. května 1817, srov. Heller, H.: c. d., 135–136.

²² Narodil se r. 1821 v Brně, srov. Heller, H.: c. d., 153–154.

²³ Adolf Müller se narodil r. 1839 v Krasnu, srov. Heller, H.: c. d., 111.

²⁴ Narodil se r. 1827 jako syn mydláře v Lysicích, v sídle panství, na němž v Drnovicích byla známá továrna na hřebíky hraběte Dubského, srov. Heller, H.: c. d.

lovině 70. let jeden z činitelů formující se liberální opozice v české národní straně kolem politického spolku v Brně, později poslanec svobodomyšlné lidové strany na Moravě na zemském sněmu i na říšské radě až do své smrti roku 1900, po několik let předseda Klubu lidové strany na Moravě a od roku 1896 přisedící zemského výboru.²⁵ O určité spolupráci s českou národní stranou je možno uvažovat i u Janowitze, neboť ta jej označovala při volbách do brněnské komory za svého kandidáta. Na druhé straně však nebyl ve spolkových orgánech žádný ze známějších činitelů německých liberálů, nýbrž o určitých funkcionářích správní rady víme, že patřili ke konzervativnímu křídlu německého tábora, jako zejména Popper a Suchanek, kteří se do určité míry podíleli na českých podnikatelských projektech.

Další otázkou, kterou je třeba odpovědět, je výše základního jmění sestávajícího z členských podílů. To se zvyšovalo v souvislosti s růstem počtu členů a činilo při vzniku záložny pouhých 2400 zl., již do konce roku se však zvýšilo na 17 467 zl a do konce roku 1872 spolkové jmění vzrostlo téměř sedminásobně, neboť v polovině roku 1872 dosáhly členské podíly výše 105 606 zl. V roce 1878 bylo kmenových členských podílů za 242 259 zl., z toho za 189 220 zl. v 9461 plně splacených kusech mělo nárok na dividendu.²⁶

Další prostředky byly získávány z úročitelných vkladů přijímaných po schválení nových stanov roku 1865. V tomto roce činily vklady 10 390 zl., do roku 1870 však vzrostly na 126 009 zl., roku 1871 to ale bylo už 334 832 zl. a v první polovině roku 1872 dokonce 856 084 zl. Poté se udržovaly přibližně na stejné úrovni a roku 1878 činily 845 121 zl.²⁷

O značném rozsahu obchodů mluví i pohyb pokladny; ten činil roku 1863 164 911 zl., již následujícího roku to ale bylo 523 884 zl a potom následoval pravidelný růst až na 679 602 zl. roku 1867.²⁸ Roku 1868 byla překročena miliónová hranice a tento pohyb dosáhl výše 1 066 486 zl. Již

²⁵ Srov. Janák, J.: *Vznik prvních politických organizací moravské buržoazie počátkem 70. let 19. století*, SMM, 80, 1961, 204—226; Malíř, J.: *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Lidová strana na Moravě do roku 1909*, Brno 1985; základní biografické údaje (narodil se r. 1845 v Brodru na Moravě) srov. Navrátil, M.: *Almanach českých právníků*, Praha [1904], 162.

²⁶ Roku 1864 činilo kmenové jmění 33 601 zl., r. 1865 35 961 zl., r. 1866 38 133 zl., r. 1867 39 377 zl., r. 1868 44 919 zl., r. 1869 52 377 zl., r. 1870 57 577 zl. a r. 1871 73 824 zl. Tyto i další číselné údaje čerpají z archiválií uložených v SOA Brno, B 14-míst. st., f. 128, sign. 2/7, 3751/435/1871 a f. 129, sign. 2/7, 14.190/1426/1873 (zde je i zpráva o činnosti záložny od jejího vzniku do poloviny roku 1872 a Rechnungs-Abschluß des Ersten Brünnner Gewerbebank für das IX. Geschäftsjahr 1871, Brünn 1872); dalším pramenem jsou tištěné roční účty zmíněné v dalších poznámkách, jakož i *Compass. Financielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, 13. Jahrg., Wien 1880, 405n.

²⁷ Úročitelné vklady dělaly r. 1866 15 690 zl., r. 1867 30 990 zl., r. 1868 106 835 zl. a r. 1869 132 484 zl.

²⁸ Pohyb pokladny dělal r. 1865 535 578 zl. a r. 1866 599 369 zl.

roku 1870 byla překročena hranice dvou miliónů zlatých a pohyb pokladny dosáhl 2 316 369 zl., když bylo eskomptováno 2779 směnek.²⁹

V eskomptování směnek spočívala hlavní činnost záložny a je nutno odpovědět na otázku, do jaké míry uvěřovala tato záložna brněnské i okolní podnikatele. Již roku 1863 se uskutečnilo 338 směnečných půjček ve výši 71 183 zl. 13 kr., hned následujícího roku to však byly směnečné půjčky ve výši 247 158 zl. Tato částka se potom pravidelně zvyšovala s výjimkou válečného roku 1866 a roku 1870 činila 710 673 zl. Směnečné zápůjčky tak během prvních osmi roků činnosti záložny dosáhly celkové částky 2 852 377 zl. Zvlášť velký vzestup byl pak zaznamenán v letech vrcholné konjunktury od roku 1868, kdy se proti předchozímu roku směnečné výpůjčky zvýšily o 50 %, roku 1869 nastalo zvýšení proti roku 1867 o 105 % a roku 1871 bylo již půjčeno na směnky 1 122 304 zl., což bylo zvýšení o 316 %. Jenom za první polovinu roku 1872 činily pak směnečné zápůjčky 1 367 857 zl. V roce 1878 bylo eskomptováno 10 427 směnek za 7 188 057 zl. a z toho byly směnky za 5 994 835 reeskomptovány. Proti roku 1867 představoval tak eskompt směnek obrovský vzrůst téměř o 2348 %.³⁰

V mnohem menší míře se uskutečňovaly zálohy na cenné papíry: za rok 1871 to např. činilo 15 970 zl.

Jakých čistých zisků záložna docílovala? V prvním roce činnosti to bylo pouze 290 zl., roku 1866 1718 zl. 37 kr., roku 1867 činil čistý výnos 2765 zl. a roku 1870 5309 zl., což umožnilo vyplácet členům dividendu ve výši 10 %. Ve stejné výši se vyplácela dividendy i v roce 1871 při čistém zisku 7484 zl. Roku 1872 bylo dosaženo čistého zisku 16 335 zl. 29 kr. a za tento rok byla vyplácena rekordní dividendy ve výši 18 % typická pro období vrcholné konjunktury. Již roku 1873 se však dividendy snížila na stále ještě nadprůměrných 10 % a ve stejné výši ji odhlasovala valná hromada i na rok 1874, kdy bylo s největší pravděpodobností docíleno nejvyššího čistého výnosu 20 514 zl. 92 kr. Vývoj v 70. letech tak zpočátku nenasvědčoval tomu, že by se záložna mohla dostat do nesnází, i když roku 1875 klesla dividendy na 8 % a roku 1876 na 6 %. Výnosy za roky 1877 (bylo to 15 362 zl. 57 kr.) a 1878 však již nebyly vypláceny členům formou dividendy, nýbrž byly dány do rezervního fondu (ten sestával roku 1871 z 5236 zl. 3 kr.).³¹

V době vrcholného rozkvětu ekonomiky si v roce 1872 vybudovala zá-

²⁹ Roku 1869 činil pohyb pokladny 1 853 876 zl.

³⁰ Roku 1865 bylo eskomptováno směnek za 247 628 zl., r. 1866 za 237 322 zl., r. 1867 za 293 676 zl., r. 1868 za 441 667 zl. a r. 1869 za 603 070 zl.

³¹ V r. 1875 činil čistý zisk 19 690 zl. 62 kr., r. 1876 15 311 zl. 56 kr. Srov. Rechnungs-Abschluß der Brünnner Gewerbebank, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung für das XII. Geschäftsjahr 1874, Brünn 1875; totéž za roky 1875, 1876 a 1877 (uloženo v SOA Brno, B 14-míst. st., f. 132, sign. 2/7, 3839/499/1875, f. 134, sign. 2/7, 4628/549/1876, f. 135, sign. 2/7, 5074/721/1877 a f. 137, sign. 2/7, 5270/1050/1878).

ložna nákladem 40 tis. zl. vlastní dům. Podle plánů architekta Arnolda Webera jej postavil Eduard Exner³² a v průběhu 70. let k němu přibýly dva další domy. Téhož roku záložna převzala generální agenturu Životní, rentovní a úrazové pojišťovací banky Minerva ve Vídni pro Moravu a Slezsko.³³

Koncem 70. let se Brünner Gewerbebank dostala do platebních nesnází. Musila si vypůjčit u Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze, jejíž úvěrní spolek založen jí poskytl úvěr 89 tis. zl. Dne 8. prosince 1879 schválila správní rada Živnostenské banky v Praze dohodu sjednanou členy její správní rady Topinkou a Kettnerem a ředitelem Mosem a Brünner Gewerbebank. Podle ní převzala Živnostenská banka na vlastní účet provedení likvidace Brünner Gewerbebank, když se členové její správní rady zavázali zaplatit do likvidační masy hotově 60 tis. zl. a převzali zároveň solidární záruku, že záložna nemá jiné závazky, než jaké byly zaznamenány ve statutu předloženém Živnostenské bance. Členové tohoto společenstva pak převzali na sebe povinnost složit na závodní podíl doplatky ve výši 100 % a na nich se do 5. května 1880 sešlo 102 500 zl. O rozsahu této akce svědčí bilance Brünner Gewerbebank, podle níž Živnostenská banka na sebe převzala zaplacení pasív v celkové výši 939 784 zl., v čemž bylo zahrnuto 841 197 zl. vkladů. Mezi převzatými aktivními položkami byly směňky v nominální částce 577 588 zl. 97 kr. — banka je převzala po cenzuře za 458 465 zl. 32 kr. — dlužníci v běžných účtech nominálně 186 918 zl. — ty převzala banka za 89 474 zl. 5 kr. — a konečně tři domy oceněné v bilanci na 105 tis. zl.³⁴

Živnostenská banka v Praze sdělila 3. ledna 1880 místodržitelství v Brně, že převzala provedení likvidace Brünner Gewerbebank na základě smlouvy uzavřené mezi oběma ústavy 21. prosince 1879 podle rozhodnutí valné hromady o likvidaci z 12. prosince 1879. Od 1. ledna 1880 zřídila tak Živnostenská banka v Praze svou pobočku v Brně,³⁵ jejímž prvořadým úkolem byla likvidace Brünner Gewerbebank.³⁶

Do poloviny března 1880 poslalo ústředí banky v Praze do brněnské pobočky v hotovosti celkem na 400 tis. zl. na výplatu vkladů, pobočka

³² Srov. Pospiech, A.: *Brünn als Großgemeinde 1850—1870*, Brünn 1871, 280n.

³³ Minerva byla akciovou společností se základním kapitálem milión zlatých rozdělených do pěti tisíc akcií po 200 zl., jejíž stanovy přijalo ministerstvo vnitra 30. dubna 1872. Srov. SOA Brno, B 14-míst. st., f. 129, sign. 2/7, 16.985/1672/1872 (zde jsou i stanovy: Statuten der Minerva, Lebens-, Renten- und Unfallsversicherungsbank in Wien, Wien 1872).

³⁴ Srov. *Živnostenská banka v Praze 1869—1918*, Praha 1918, 21n.

³⁵ Brněnská pobočka měla firmu Brünner Filiale der Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze, filiálka v Brně. Srov. SOA Brno, B 14-míst. st., f. 139, sign. 2/7, 2665/564/1880.

³⁶ Zasloužil se o ni zejména ředitel pobočky Emanuel Tužil, který si získal rovněž zásluhy o její dobrý chod v souvislosti s převzetím obchodu s cukrem, srov. Heller, H.: c. d., 163.

však záhy soustředila u sebe vlastní provozovací prostředky a již v polovině roku 1881 mohlo být konstatováno, že měla vlastních vkladů na 600 tis. zl. a že úvěr u ústředí klesl na pouhých 70 tis. zl. Likvidace Brünnér Gewerbebank pokračovala poměrně rychle a hladce, do konce roku 1880 bylo splaceno na podíly 120 tis. zl. a v dalším roce mohla brněnská pobočka Živnostenské banky vykázat 18 277 zl. 1 kr. zisku z této skončené likvidace vedle 2459 zl. 28 kr. zisku z běžných obchodů. Při naprostém nedostatku českého bankovníctví na Moravě vyvíjela se tato pobočka v Brně velmi dobře. Pro běžné směnečné obchody zřídila již koncem března 1880 v Brně úvěrní spolek soukromníků, který vykázal na konci roku 1881 134 členů s úvěrem 338 tis. zl., a počátkem roku 1881 i úvěrní spolek založen; ten měl 39 členů, přičemž ovšem 26 založen sem přešlo od úvěrního spolku Živnostenské banky v Praze.³⁷

Z utrakvistické záložny, vzešlé z lůna Mährischer Gewerbeverein, tj. z významného mocenského centra německých liberálů na Moravě, vznikla tak roku 1880 v Brně pobočka pražské Živnostenské banky, důležité hospodářské instituce českých podnikatelských kruhů, když předtím pokus této banky o zřízení první pobočky na Moravě v Prostějově z roku 1871 již v roce 1873 ztroskotal. Brněnská pobočka Živnostenské banky zůstala dlouho jediným reprezentantem českého bankovníctví na Moravě a byla důležitým nástrojem českých podnikatelů v jejich snahách po uplatnění vedle finančního kapitálu německého, který na Moravě stále převládal. Není proto divu, že tato pobočka nalézala široké pole působnosti, jakmile po skončení krize nastalo ozdravení hospodářského života a vyvinula se v nejdůležitější a na dlouhá léta i největší odštěpný závod Živnostenské banky.³⁸

DIE BRÜNNER GEWERBEBANK (1863—1880) — VORGÄNGERIN DER BRÜNNER FILIALE DER „ŽIVNOSTENSKÁ BANKA“

Der Anlaß zur Gründung der Gewerbebank ist aus dem Mährischen Gewerbeverein hervorgegangen, der das Zentrum der deutschen Liberalen war. Es war keine Aktienbank, sondern eine Genossenschaft mit begrenzter Haftung, die in den Jahren 1863—1871 unter der Bezeichnung „Erster Brünnér Credit-Verein für Gewerbetreibende“ tätig war, und deren Hauptaufgabe es war, den kleinen und mittleren Unternehmern einen privaten Kredit zu gewähren. Eine Eigentümlichkeit war, daß es

³⁷ Brněnskou pobočku spravovali zpočátku členové představenstva banky Emil Herrmann, Ferdinand Kalina a dr. Josef Tuček a dirigentem byl kratší dobu v letech 1880—1881 Alois Klášterský a v letech 1881—1903 Emanuel Tužil, do r. 1884 jako prokurista, potom jako dirigent. Srov. *Živnostenská banka*, 21n, 69n.

³⁸ Srov. Horák, J.: *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha 1913, 86n.

sich um eine einzige Leihkasse handelte, die national-utraquistisch war, und in deren Verwaltungsrat neben den Repräsentanten des konservativen Flügels des deutschen Bürgertums auch Vertreter der tschechischen Nationalpartei saßen. Dadurch konnte auch den tschechischen Unternehmern Kredit gewährt werden, während die übrigen tschechischen Leihkassen, die in dieser Zeit in Brünn existierten, sehr kapital schwach waren.

Die Zahl der Leihkassemmitglieder erhöhte sich vom Stand im Jahre 1863 auf mehr als achthundert am Ende der 70er Jahre. Die Wechselanleihen erreichten während der Jahre 1863—1870 die Summe von 2 852 377 Gulden, und in den 70er Jahren kam es zu einem riesigen Aufschwung, so daß im Jahre 1878 die Wechsel im Gesamtbetrag von 7 188 057 Gulden eskomptiert wurden. Der größte Gewinn wurde im Jahre 1872 erreicht, da wurde eine Dividende von 18 % ausbezahlt, nachher kam es zum Rückgang auf 6 % im Jahre 1876. Die Erträge der Jahre 1877 und 1878 wurden schon ins Reservefonds gegeben.

Ende der 70er Jahre hatte die Leihkasse Zahlungsschwierigkeiten und für die Zahlungen mußte sie von der „Živnostenská banka für Böhmen und Mähren in Prag“, die in dieser Zeit die wichtigste tschechische Bank war, Geld ausborgen. Nach der Liquidation der Brünner Gewerbebank, die im Jahre 1880 beendet worden war, wurde sie von der „Živnostenská banka“ übernommen und auf Grund eines Vertrags bildete sie aus ihr in Brünn eine eigene Filiale. Es war schon der zweite, diesmal erfolgreiche Versuch dieser Prager Bank, nach Mähren vorzudringen, denn die Gründung, ihrer Filiale in Prostějov im Jahre 1871 endete im Jahre 1873 ohne Erfolg.

Aus der utraquistischen Leihkasse, die aus einem wichtigen Machtzentrum der deutschen Liberalen, dem Mährischen Gewerbeverein, hervorging, entstand so eine tschechische Bankanstalt, die im Wirtschaftsleben Mährens eine wichtige Rolle gespielt hat.